

„Wychowanie w Rodzinie” t. XXIV (1/2021)

nadesłany: 26.07.2021 r. – przyjęty: 31.10.2021 r.

Beata PIETKIEWICZ-PAREEK*

Wpływ pandemii COVID-19 na tradycyjną rodzinę połączoną „joint family” w Indiach

Impact of the COVID-19 pandemic on the dynamics of the traditional „joint family” in India

Abstrakt

Cel. Trwająca od 2019 roku pandemia COVID-19 ma bezprecedensowy wpływ na funkcjonowanie rodziny nie tylko w Indiach, lecz także na całym świecie. Szok spowodowany utratą dochodów, zamknięciem szkół, zagrożeniem utratą zdrowia i życia dotknął zwłaszcza ludzi o niskich dochodach. Niemożność podjęcia pracy i nauki zdalnej obserwuje się w wielu regionach świata, także w zamożnych krajach. Celem badań jest prześledzenie zmian mikrospołecznych i makrospołecznych dokonujących się w tradycyjnej hinduskiej rodzinie, zwanej połączoną. Materiał podzielono na następujące pola badawcze: dobrostan rodziny, relacje pomiędzy członkami, strategię radzenia sobie z kryzysem.

Metody. Badania przeprowadzono na podstawie analizy literatury przedmiotu oraz za pomocą wywiadów z Hindusami przebywającymi w Indiach w czasie pandemii, których autorka zna od czasu prowadzenia badań terenowych w 2011 roku. Część wywiadów odbyła się na terenie Polski z Hindusami, którzy wrócili do kraju, a część przez aplikację WhatsApp. Respondentów pytano o ich refleksje na temat życia rodzinnego w trakcie trwania pandemii. Odpowiedzi zapisywano w dzienniku. Pytania do wywiadu były częściowo ustrukturyzowane ze względu na trudność w przewidzeniu historii badanych rodzin.

Wyniki i wnioski. Wyniki badań ukazują nie tylko egzotyczny obraz rodziny połączonej, typowej dla hinduskiego kręgu kulturowego, lecz przede wszystkim problemy, z jakimi

* e-mail: beata.pietkiewicz-pareek@uwr.edu.pl

Zakład Pedagogiki Ogólnej, Uniwersytet Wrocławski, Dawida 1, 50-527 Wrocław, Polska
Department of General Pedagogy, University of Wrocław, Dawida 1, 50-527 Wrocław,
Poland

ORCID: 0000-0001-8450-1707

w XXI wieku muszą mierzyć się rodziny indyjskie na skutek pandemii COVID-19 oraz sposoby radzenia sobie z sytuacją kryzysową. To właśnie rodziny rozszerzone zostały najbardziej dotknięte chorobą ze względu na fakt, że w takich gospodarstwach domowych jej członkowie zarażali siebie nawzajem. Jednocześnie członkowie, wspierając się wzajemnie i spędzając wspólnie czas, najłatwiej przeszli przez okres izolacji.

Słowa kluczowe: rodzina połączona, Indie, pandemia, COVID-19

Abstract

Aim. The COVID-19 pandemic, which has been going on for over a year, has had an unprecedented impact on the functioning of all classes of families not only to the Indian population but also around the global population worldwide. During the COVID-19 pandemic period, people in Indian communities have experienced an unexpected and sudden shock in their routine of life. Because of this, they experienced loss of income, school closings, and the widespread threat of loss of health and life, particularly affecting people with low incomes. The purpose of this article is to conduct the survey study on the micro-social and macrosocial changes experienced by the traditional Indian communities, particularly the joint families.

Methods. Research was conducted on the basis of analysis of the review of subject literature on the COVID-19 pandemic topic and conversations with Indian communities on their COVID-19 pandemic experiences.

Results. So far, the research has covered among Indian communities/families who have had to deal with problems caused by globalization, urbanization, unemployment, and the feminization of poverty. There is still little research work conducted on the family struggling with the COVID-19 crisis and the constraints caused by this pandemic. In every society, families differ in the degree of adaptation to changes and acceptance of norms. Research shows not only the exotic life experiences of the joint families among Indian community during the COVID-19 pandemic, but also, most of all, the problems that Indian families have to face in the 21st century as a result of the COVID-19 pandemic and how to deal with this global health crisis.

Keywords: joint family, India, pandemic, COVID-19

Wstęp

Hinduski system rodzinny różni się pod wieloma względami od zachodniego. Rodzina w Indiach składa się nie tylko z męża, żony i ich dzieci, lecz także z dziadków, wujków, ciotek i kuzynów. System ten, zwany rozszerzonym, jest szczególną cechą indyjskiego życia społecznego. Syn po ślubie nadal przebywa ze swoją żoną i dziećmi pod jednym dachem z rodzicami, a często także z wujkami i ich rodzinami, posiadając wspólną własność. Rodzina dysponuje wspólnym majątkiem i każdy jej członek ma w nim swój udział od narodzin, bez względu na to czy pracuje, czy też nie. Można też uznać rodzinę hinduską za typowo kolektywistyczną, gdyż interes grupy rodzinnej jest ważniejszy od interesu jednostki; życie rodzinne jest więc zdominowane przez

grupę, opinie jednostki zależą od grupy, rodzina nastawiona jest na unikanie konfliktów. Kolektywizm odnosi się poglądów filozoficznych, ekonomicznych i społecznych podkreślających współzależność między ludźmi. Stanowi to ten element kulturowy, który ma największy wpływ na spójność grupy, podkreśla prymat celów grupowych nad indywidualnymi, w przeciwieństwie do indywidualizmu wyróżniającego jednostkę i promującego konkurencyjność. Kolektywizm horyzontalny odnosi się do kolektywnego podejmowania decyzji przez stosunkowo równych członków rodziny międzypokoleniowej. Kolektywizm wertykalny odnosi się do hierarchicznej struktury władzy w rodzinie, np. kiedy decyzję podejmuje najstarsza głowa rodziny zwana „kartą” (Chadda, Deb, 2013, s. 300-301).

Rodzina w Indiach, podobnie jak w Polsce, jest patrylinearna; dzieci włączane są do rodziny ojca i po nim dziedziczą nazwisko oraz dżati. Własność przekazywana jest z pokolenia na pokolenie najstarszemu synowi (Chadda, Deb, 2013, 300-301). Na skutek wpływu indywidualistycznej ideologii Zachodu coraz częściej dochodzi do rozpadu rodzin połączonych na rzecz rodzin nuklearnych, dwupokoleniowych. Jaswanth Singh Neki (1992), opracowując pojęcia prywatności i intymności w kontekście indyjskim, odkrył, że w tej kulturze one nie funkcjonują, ponieważ w społeczności hinduskiej ciężko jest o izolację. W XXI wieku Indie pozostają pod ogromnym wpływem myśli i ideologii Zachodu. Prawo dotyczące zawierania małżeństw i uzyskiwania rozwodu uchwalone zostało na wzór zachodni. Wpływ indywidualizmu głęboko wdarł się w światopogląd indyjski (*Joint family culture...*).

Miejsce rodziny indyjskiej w systemowej teorii rodziny

Hinduski system rodzinny złożony jest z pojedynczych członków rodziny pozostających ze sobą w interakcji. Podział na podsystemy jest dynamiczny i zależy między innymi od fazy cyklu życia rodziny. W czasie jej przechodzenia przez kolejne fazy rozwoju wszyscy członkowie podejmują nowe role i zadania; syn może stać się po śmierci ojca głową rodziny, a żona najstarszego syna panią domu (*the most senior lady*). Każde przejście z jednej fazy do drugiej wiąże się z koniecznością zrównoważenia starych oczekiwań z nowymi. Może więc wystąpić podsystem mąż–żona, matka–córka, siostra–brat, babcia–wnuczka, teściowa–synowa itd. To, co się dzieje wewnątrz podsystemu, zależy nie tylko od osób, które go tworzą, lecz także od relacji panujących w innych podsystemach. Każdy członek rodziny może należeć do różnych podsystemów jednocześnie, a ta sama osoba może pełnić różne role, wchodząc w rozmaite relacje. Dla prawidłowego funkcjonowania systemu w rodzinie hinduskiej podstawowe znaczenie ma jasność granic między podsystemami (de Barbaro, 1999, s. 6).

David H. Olson opracował Model Kołowy, w którym wyróżnia się dwa pierwotne wymiary: spójność i zdolność przystosowania oraz trzeci, pomocniczy – komunikację. Spójność dotyczy emocjonalnej więzi między członkami rodziny. W rodzinach funkcjonalnych zdolni są oni do okazywania przywiązania do pozostałych członków systemu, a jednocześnie zachowują niezależność. W rodzinach dysfunkcyjnych natomiast dojść może do wyobcowania bądź splątania. Zdolność przystosowania to liczba zmian, z którymi rodzina potrafi sobie poradzić w sytuacji sprawowania władzy, budowania powiązań w pełnieniu ról przez członków i w relacjach między nimi. W rodzinach dysfunkcyjnych mówi się o bardzo niskiej lub chaotycznej zdolności przystosowawczej, gdzie sprawowanie władzy i podejmowanie decyzji jest zazwyczaj autokratyczne, niepodatne na żadne negocjacje czy kompromisy. Trzeci wymiar, czyli efektywna komunikacja, pozwala rodzinie działać skutecznie (Plopa, 2005, s. 31). W rodzinie rozszerzonej często dochodzi do splątania. W momencie kiedy w jednym gospodarstwie domowym zamieszkuje głowa rodziny z kilkoma synami i ich rodzinami, do walki o władzę dochodzi często. Osobą decyzyjną najczęściej jest ojciec rodziny oraz jego żona. Nie zawsze stosunki teściowej z synową lub kilkoma żonami synów są właściwe, a z racji instytucji posagu dochodzi do nadużyć. Hierarchiczność, władza, zasady postępowania w rodzinie są wyraźnie określone, mają na celu utrzymanie rodziny w harmonii. Decyzje dotyczące prawie wszystkich aspektów życia, począwszy od wyboru zawodu, partnera, małżeństwa, skończywszy na wychowaniu dziecka podejmowane są kolektywnie, przez wszystkich członków rodziny połączonej. Oczekuje się od kobiety zaakceptowania pozycji służalczej i podporządkowania mężczyznom (Chekki, 1996, s. 338-348). Teściowa zajmuje pozycję dominującą w rodzinie, a przede wszystkim w życiu synowych. Jak podkreśla hinduska badaczka Reeta Sonawat, badania nad relacjami teściowa-synowa są w indyjskiej literaturze naukowej rzadko podejmowane. Teściowa przejmuje kontrolę nad synową zaraz po ślubie, dba, by nikt nie zakłócał jedności między jej synami. Interesujące są także relacje między szwagierkami, które walczą o władzę między sobą. Zazwyczaj zaraz po teściowej największą władzę w rodzinie ma żona najstarszego brata, zwłaszcza jeśli urodziła syna (Sonawat, 2001, s. 183).

Homeostaza pozwala rodzinie utrzymać stabilność w zmieniających się warunkach zewnętrznych. W funkcjonalnej i zdrowej – zmiany osiągane są poprzez pozytywne sprzężenia zwrotne, które pozwalają na przystosowanie się do nowych sytuacji i na optymalne funkcjonowanie w zmieniających się warunkach zewnętrznych. W rodzinach dysfunkcyjnych negatywne sprzężenia zwrotne nie dopuszczają do zmian w systemie i integralność zostaje zachwiana. Członkowie stają się niezdolni do dostosowywania się do nowych sytuacji, co prowadzi do przeciążenia mechanizmów adaptacyjnych i zaburzenia równowagi sił (de Barbaro, 1999, s. 7-8).

Zdaniem Hansa Selye’go głównym zadaniem każdego systemu rodzinnego jest przystosowanie się do zmieniających warunków, czyli utrzymanie homeostazy. Dla jej zachowania małżonkowie mogą wykorzystać następujące mechanizmy: oddalić się od siebie, wejść w konflikt, jeden ze współmałżonków może zrezygnować ze swego sposobu funkcjonowania dla ratowania harmonii związku, małżonkowie mogą zespolić się wokół wspólnej troski o dziecko (Kołbik, 1999, s. 31-45). Zachowanie homeostazy w rodzinie rozszerzonej w sytuacji kryzysu jest dużo trudniejsze. Procesy urbanizacji, bezrobocie, migracja powodują, że coraz częściej dochodzi do rezygnacji z tradycyjnego życia rodzinnego.

Zgodnie z koncepcją rodziny jako systemu zmiana zachodząca w którymkolwiek z elementów ma wpływ na pozostałe. Również nierozwiązane problemy mogą wpłynąć na zmianę w jej strukturze. Pojawia się chwiejność i niestabilność pełnionych ról rodzinnych, zaciera się jasny i klarowny obraz norm i zasad organizujących życie. Jeżeli mechanizmy uruchamiane przez rodzinę nie przyniosą rozwiązania, dochodzi do rozpadu systemu, co jest jednoznaczne z separacją lub rozwodem. W Indiach zjawisko rozwodu jest jeszcze stosunkowo mało rozpowszechnione, zwłaszcza w tradycyjnych środowiskach, co związane jest głównie z ostracyzmem, z jakim spotykają się rozwodnicy. Rozwiedziona kobieta wiąże się z utratą honoru członków jej rodziny, często także utratą posagu, który wniosła do rodziny byłego męża. Rozwodnicy mają nikłe szanse na ponowne znalezienie żony.

Za Mieczysławem Plopą przyjmuje się, że dysfunkcje w rodzinie mogą objawiać się poprzez zaburzenia w organizacji, hierarchii, zawiązywanie więzi międzypokoleniowej i koalicji, trudności w przechodzeniu przez kolejne stadia cyklu życia rodzinnego. Główną przyczyną prowadzącą do dysfunkcji w rodzinie są zaburzone więzi emocjonalne. Szczególne znaczenie mają tutaj zaniedbywane obowiązki, lekceważenie bolesnych konfliktów międzyludzkich w rodzinie, brak poszanowania osobistych granic, wadliwa komunikacja w systemie.

Zaburzenia w obrębie hierarchii wyrażają się walką rodziców o władzę, przekazywaniem odpowiedzialności dzieciom lub istnieniem międzypokoleniowych koalicji, które odnoszą się do jednego członka rodziny, będącego na uboczu, z drugim członkiem przeciwko trzeciemu. Ten trójosobowy schemat jest ściśle związany z pojęciem władzy, gdyż rezultatem koalicji jest odebranie władzy jednej osobie i przesunięcie jej w kierunku dwójki będącej razem (Plopa, 2005, s. 30). Jak pisze Stanisław Kawula, dysfunkcyjny system rodzinny przestaje być środowiskiem wychowawczym, stwarzającym sprzyjające warunki rozwoju wszystkim członkom rodziny, a staje się źródłem zagrożeń. Dzieje się tak wskutek występujących w rodzinie negatywnych wzorów zachowań, napięć, konfliktów, przemocy, dezorganizacji strukturalnej rodziny, dezintegracji w sferze więzi emocjonalnych (Kawula, Brągiel, Janke, 2004). Dysfunkcje w systemie, jeżeli nie zostaną dostrzeżone i na-

prawione, mogą doprowadzić do rozpadu systemu. Jest to ostateczny sposób na zachowanie homeostazy w systemie. Rodzina pośredniczy w przekazywaniu akceptowanych w społeczeństwie hinduskim norm i wartości, rodzice, dziadkowie i dalsza rodzina pomagają dzieciom uczyć się, internalizować i rozumieć kulturę, jednocześnie tworząc „wartości rodzinne” charakterystyczne wyłącznie dla danego systemu rodzinnego.

W społeczeństwie patriarchalnym obowiązki kobiet i mężczyzn zostały zdefiniowane już kilkaset lat temu, podobnie jak stosunki między różnymi grupami społecznymi, które poddane były regułom endogamii¹, wspólnoty stołu² i ekskluzywizmu zawodowego³. Rodzina hinduska stanowi po dziś dzień ścisłą wspólnotę; mocne więzi łączą ze sobą braci, wujów, bratanków, kuzynów, żyjących często albo w jednym domu, albo w kilku domach wybudowanych obok siebie. Wszystkie nieruchomości rodzinne stanowią wspólną własność. Rodzina hinduska jest patriarchalna i patrylinearna, z wyjątkiem Malabaru. Ojciec rządzi domem i administruje wspólnym majątkiem. Do rodziny zalicza się rodziców, dzieci, wnuków, wujów i ich potomków oraz krewnych ze strony męskiej (Basham, 2000).

Podstawową jednostką systemu społecznego w Indiach stanowi rodzina, a nie poszczególne człowiek. Tak pojmowana rodzinna solidarność, z jednej strony, prowadziła do nepotyzmu i nadużyć, z drugiej – dawała poczucie zabezpieczenia społecznego. Jak podkreśla Arthur L. Basham, posłannictwem kobiety było małżeństwo, a co za tym idzie – opieka nad mężczyznami i dziećmi. „Większość autorytatywnych tekstów prawniczych traktuje kobietę jako istotę permanentnie niepełnoletnią. W wieku dziecięcym znajdowała się pod kuratelą rodziców, jako dojrzała kobieta – pod władzą męża, w latach wdowieństwa – pod opieką synów” (Basham, 2000, s. 188).

Jak trafnie zauważa Anna Sieklucka:

system patriarchalny nie tylko sprzyja ograniczeniu praw kobiet, podporządkowaniu ich woli i władzy mężczyznom, gloryfikuje też doskonałość i notliwość kobiet pozostających w odosobnieniu. Nie ma to na celu dobro kobiet, ale rodziny, a zwłaszcza jej męskich członków. Wymuszona izolacja dziewcząt i kobiet, zasłanianie twarzy i sylwetki oraz podległość normom ustanowionym przez mężczyzn są w dalszym ciągu symbolem honoru i wyznacznikiem statusu nie tylko ich samych, ale całej rodziny. Kobieca seksualność już od najmłodszych lat jest kontrolowana i chroniona przez spokrewnionych z kobietą mężczyzn (Sieklucka, 2008, s. 82).

¹ Małżeństwo było prawomocne tylko wewnątrz grupy.

² Pokarm przyjmowano tylko od członków tej samej lub wyższej kasty i spożywano go tylko w ich towarzystwie.

³ Każdy miał wykonywać zajęcie przypisane jego grupie społecznej, jego dżati.

Do chwili obecnej w Radżastanie dostrzec można pozostałość pardy⁴, tamtejsze kobiety zakrywają twarz i głowę szerokim szalem lub rąbkiem sari (Browarczyk, 2005, s. 67, 83).

Istotnym aspektem hinduskiego życia rodzinnego jest Purdah (z hindi Parda), „kurtyna” i odosobnienie kobiet. W dużej części północnych i środkowych Indii, szczególnie na obszarach wiejskich, hinduskie i muzułmańskie kobiety przestrzegają skomplikowanych przepisów zasłaniania ciała i unikania publicznych wystąpień, zwłaszcza przed krewnymi i przed obcymi mężczyznami. Praktyki Purdah związane są z wzorami władzy i harmonii w rodzinie. Hinduskie i muzułmańskie obrzędy Purdah różnią się w pewnych kluczowych kwestiach, ale kobieca skromność i przyzwyczajenie do honoru rodziny i prestiżu, są nieodłącznym elementem kolektywistycznej rodziny indyjskiej. Ograniczenia Purdah są zazwyczaj silniejsze dla kobiet pochodzących z konserwatywnych rodzin i z wyższych kast. Kobieta powinna ukrywać swoje ciało, a nawet twarz, nosić skromne ubranie i zasłonę, unikać stosunków pozamałżeńskich i poruszać się w miejscach publicznych tylko z męską eskortą.

Hinduskie kobiety pochodzące z konserwatywnych rodzin zasłaniają twarze i milczą w obecności starszego mężczyzny, zarówno w domu, jak i poza nim. Dla muzułmanów szczególnie ważne jest zasłanianie całego ciała, do tego służy burka – czarna „suknia”, która szczelnie chroni kobiety przed spojrzeniem obcych. W południowych Indiach Purdah było rzadko praktykowane, z wyjątkiem niektórych grup mniejszościowych. Zwyczaj Purdah jest nadal praktykowany na północy, zniknął jedynie w postępowych rodzinach.

Jak zauważono w wielu badaniach naukowych, decyzje o wysłaniu jedynie syna do szkoły wynikają z przekonania, że to na nim spocznie obowiązek opieki nad starszymi rodzicami. Tak rozpatrywany podział ról jawi się jako swoista inwestycja rodziców w swoją emeryturę. Dziewczynki uważa się za przeznaczone do małżeństwa i opieki nad teściami, a więc rodziną męża. Uważa się je za „parayadhan” (bogactwo, które należy do innego). Ich prawdziwy dom znajduje się w rodzinie męża. W konsekwencji ta stara tradycja przyczynia się do niedoinwestowania w edukację dziewcząt. W tradycyjnym społeczeństwie indyjskim nadal przeważa pogląd, że praca kobiet sprowadza się tylko do sfery domowej, która nie wymaga zbyt dużej wiedzy szkolnej. Od najmłodszych lat dziewczynki są przygotowywane do wypełniania obowiązków domowych, takich jak gotowanie i opieka nad rodzeństwem. Zadania te mają wprowadzić je do roli matki i żony w niedalekiej przyszłości. Takie postrzeganie roli

⁴ Parda – muzułmański obyczaj odosobnienia kobiet, który od XVI wieku był przyjmowany jako znak prestiżu społecznego przez wyższe warstwy społeczeństwa, w tym również wyznawców hinduizmu. Kobiety mieszkały w oddzielnej części domostwa, ich kontakt ze światem zewnętrznym był bardzo ograniczony i ściśle kontrolowany przez męskich członków rodziny. *Parda* z języka perskiego dosłownie oznacza zasłonę.

kobiety sprawia, że młode dziewczynki nie tylko nie są zapisywane do szkół, lecz są wręcz dyskryminowane przez samych rodziców, którzy traktują je jako dodatkową parę rąk do pracy. W przyszłości zaś są wykorzystywane przez teściowe jako darmowe sprzątaczkę. Przekazywanie negatywnych wzorców życia rodzinnego z pokolenia na pokolenie nie może zostać przerwane w XXI wieku nawet przez edukację. Kształcenie córki jest inwestycją w jej przyszłość na rynku matrymonialnym; im lepsze wykształcenie, tym bogatszy mężczyzna się nią zainteresuje. Po znalezieniu męża dziewczyna jednak przerywa edukację, a jej rola sprowadza się do wychowywania dzieci i „obsługiwania” rodziny męża. Ostatnio coraz częściej wśród lepiej wykształconych warstw społeczeństwa można spotkać się z przekonaniem, że im lepiej wykształcona żona, tym bardziej wykształcone będą w przyszłości jej dzieci. Niestety ma to też swoje negatywne strony, gdyż za lepiej wykształconego męża rodzina dziewczyny musi wnieść większy posag. Tradycyjne małżeństwo jest kojarzone przez rodziców pary młodej po odbyciu wielu narad, zbadaniu wróżb i horoskopów. W Indiach do dziś żywa jest tradycja posagu, który wplacają rodzice panny młodej rodzinie nowożeńca. Najczęściej jest to określona suma pieniężna i podarunki, takie jak samochód, sprzęt RTV i AGD. Wielkość wiana zależy od pochodzenia kastowego pana młodego, jego statusu społeczno-ekonomicznego, lat jego nauki, rodzaju zdobytego wykształcenia (Łodziński, 1993). W 1929 roku wprowadzono minimalny wiek zawierania małżeństw: 21 lat dla mężczyzn i 18 lat dla kobiet. Ponieważ jednak nie karano za łamanie tego prawa, nikt go nie przestrzegał. Nie unieważniano także małżeństw zawartych przez dzieci. Dopiero w 2006 roku dano dzieciom możliwość anulowania małżeństwa zawartego w przypadku, gdy nie osiągnięto minimalnego wieku umożliwiającego zawarcie ślubu. Niestety w Indiach nagminnie jest preparowanie świadectw urodzenia i wpisywanie dat wygodnych dla rodziców. Stany, gdzie odnotowuje się największy odsetek małżeństw nieletnich w Indiach, to: Bihar, Radżastan, Jharkhand, Uttar Pradesh, Bengal Zachodni, Madhya Pradesh, Andhra Pradesh, Karnataka (UNICEF/UNESCO, 2014).

Zgodnie z teorią rodziny jako systemu niepiśmienność jednego członka rodziny wpływa na inne podsystemy rodzinne, co prowadzi do przekonania, że to sprawa całej rodziny, której skutki odczuwają wszyscy. W związku z tym pomyślna alfabetyzacja jednego z członków systemu narusza homeostazę rodziny i wywiera wpływ na procesy komunikacyjne tworzące system społeczny rodziny. Jak sugeruje Ewa Przybylska, opanowanie umiejętności pisania i czytania przez dziewczynkę lub kobietę stanowi potencjalne zagrożenie dla całego centralnego układu relacji międzyludzkich tej kobiety. Jej chęć emancypacji, uniezależnienia się od rodziców lub męża budzi obawy członków rodziny, którzy przywykli do jej deficytu, co więcej – na nim budowali relacje rodzinne. Piśmienność kobiety chwiewie systemem rodzinnym, zmuszając jego członków do zredefiniowania ról rodzinnych (Przybylska, 2014, s. 406).

Pozycja kobiety w Indiach

Pozycja kobiety w Indiach uzależniona jest od regionu, co wynika z faktu, iż w najbardziej zacofanych gospodarczo regionach trwalsze są wpływy patriarchy i kultury muzułamskiej. Północne stany Radżastan, Harijana, Bihar, Madhja Pradeś i Uttar Pradeś należą do najbardziej zacofanych, zaś Karnataka, Kerala, Tamil Nadu i Andhra Pradeś na południu do najmniej (Browarczyk, 2005, s. 65). Charakterystyczną cechą indyjskiego profilu demograficznego jest niedobór kobiet. Na 1000 mężczyzn przypadają 933 kobiety. Brak kobiet to wynik działań podejmowanych przez Hindusów, od dzieciobójstwa po zaniechanie i mordowanie młodych synowych. W XXI wieku wzrosła liczba aborcji dokonywanych na skutek ustalenia płci podczas badań prenatalnych. W 1994 roku parlament uchwalił akt zakazujący aborcji dokonywanej na podstawie płci płodu, ale przy powszechnej korupcji tego typu rozwiązania prawne nie zatrzymują proceduru. Narodziny córki są obciążeniem dla rodziców, ponieważ nie stać ich na posag przy wydawaniu jej za męża. Analfabetyzm kobiet jest kolejnym wskaźnikiem ich zaniedbania w indyjskim społeczeństwie. Zgodnie ze spisem z 2001 roku około 46% kobiet było niepiśmiennych. Życie w tradycyjnej indyjskiej wiosce nie zachęca dziewczynki do nauki, a edukacja córki lub synowej uważana jest za niepotrzebną. Pożądanym potomstwem są synowie, gdyż rodzice na starość oczekują od nich wsparcia (Browarczyk, 2005, s. 65). Matriarchalne południe Indii stosuje z powodzeniem antykoncepcję i ma mniejszy odsetek śmiertelności wśród kobiet. Na północy, będącej ostoją patriarchy, nawet dziesięcioletnie dziewczynki wydawane są za męża tylko po to, by rodzić dzieci, dopóki nie uda im się wydać na świat syna. To właśnie patriarchalne postrzeganie kobiet jako rodzicielek i niezezwalanie na antykoncepcję jest dużą przeszkodą w planowaniu rodziny (Rothermund, 2010, s. 216). W Indiach nadal praktykuje się zakazane prawnie małżeństwa dzieci, ponieważ ubogie rodziny nie muszą wtedy gromadzić posagu lub jest on niewielki. Zamążpójście przed osiągnięciem dojrzałości płciowej daje gwarancję „czystości”. System patriarchalny nie tylko sprzyja ograniczeniu praw kobiet, podporządkowaniu ich woli i władzy mężczyznom, lecz także gloryfikuje doskonałość i cnotliwość kobiet pozostających w odosobnieniu. Nie ma to na celu dobra kobiet, ale rodziny, a zwłaszcza jej męskich członków. Wymuszona izolacja dziewcząt i kobiet, zasłanianie twarzy i sylwetki oraz podległość normom ustanowionym przez mężczyzn są w dalszym ciągu symbolem honoru i wyznacznikiem statusu nie tylko ich samych, lecz całej rodziny. Kobięca seksualność już od najmłodszych lat jest kontrolowana i chroniona przez spokrewnionych z kobietą mężczyzn (Siekłucka, 2008, s. 82).

Wykształcenie ma również wpływ na różnice w poziomie bezrobocia wśród kobiet na terenach miejskich i wiejskich. Wykształcone kobiety z obszarów wiejskich mają o wiele gorsze możliwości podjęcia pracy niż kobiety z miast. Trend ten jest od-

wrotny w przypadku ogólnego bezrobocia, gdzie wśród kobiet mieszkających w miastach rejestruje się wyższy poziom bezrobocia niż u kobiet wiejskich. To pokazuje różnicę w charakterze pracy dostępnej na rynku i preferowanej przez kobiety wykształcone i niewykształcone. Warte odnotowania jest, że w przypadku kobiet zamężnych status ekonomiczny odgrywa kluczową rolę w podejmowaniu pracy. Zamężne kobiety z biednych rodzin są zmuszone podjąć pracę, nawet jeśli jest ona poniżej ich kompetencji i oczekiwań. To pokazuje, że obowiązki rodzinne zmuszają mężatki do podjęcia pracy zarobkowej (Sebastian, Navaneethan, 2005, s. 3-18). Co interesujące, kobiety, których mężowie dosyć dobrze zarabiają, decydują się na pozostanie w domu i nie podejmują żadnej pracy nawet przez całe swoje życie. Zatrudniają służące i ich jedynym zajęciem jest wychowywanie dzieci.

Joint Family System. Rodzina połączona

Więzi rodzinne w kulturze hinduskiej są nadal bardzo silne, co jest jedną z cech charakterystycznych dla całego subkontynentu indyjskiego. Tradycyjnym wzorcem rodziny w Indiach jest rodzina połączona, patriarchalna, zaszczerpiona na gruncie hinduskim najprawdopodobniej przez plemiona Arjów. Już w czasach wedyjskich istniała tradycja zamieszkiwania we wspólnym domu kilku rodzin pochodzących od tego samego przodka. W czasach Czandragupty, około 300 roku p.n.e., tego typu wspólnota rodzinna była powszechna na tym terenie. W komentarzu do pism świętych Mitakshara ramy prawne dla tego typu rodzin zostały skryształizowane. Przez ponad tysiąc lat ogólna struktura rodziny hinduskiej, prawa i obowiązki poszczególnych członków rodziny wobec siebie pozostały niezmiennie. Tradycyjna indyjska rodzina składa się z kilku par małżeńskich spokrewnionych ze sobą i ich dzieci, które mieszkają razem we wspólnym gospodarstwie domowym. Idea pokrewieństwa i kult przodków w hinduizmie uczyniły z rodziny połączonej złożoną organizację zaspokajającą nie tylko duchowe, lecz także ekonomiczne potrzeby (*Family types. 3 main...*).

Pauline Kolenda wyróżniła następujące typy rodziny połączonej:

- połączona rodzina składająca się z dwóch lub więcej par małżeńskich, pomiędzy którymi występuje więź pokrewieństwa, np. rodzeństwo. Pod jednym dachem zamieszkuje dwóch lub więcej braci ze swoimi rodzinami,
- uzupełniona rodzina połączona, w skład której wchodzi jeszcze niezamężne, owdowiałe lub rozwiedzione siostry,
- linearna rodzina połączona składająca się z rodziców i żonatych synów lub zamężnych córek,
- uzupełniona linearna rodzina połączona, gdzie do kilku rodzin nuklearnych dołączyć mogą krewni, np. owdowiała lub rozwiedziona siostra, która mieszka z ro-

dzicami i rodziną brata. Do takiej rodziny dołączyć mogą jeszcze dzieci i dalecy kuzyni (Kolenda, 1987).

Z tego typu rodzinami mamy do czynienia nie tylko w Indiach, lecz także na całym świecie. To, co charakterystyczne dla Indii, to fakt, że tego typu rodziny są bardzo cenione w tym kraju, stanowią pewien ideał. Oczywiście Hindusom nie udało się uniknąć przekształceń strukturalnych na skutek modernizacji czy industrializacji. Rodzina nuklearna zamienia się w połączoną, w momencie kiedy synowa zamieszka z teściami i rodzi dzieci, które dalej mieszkają z dziadkami. Następnie kolejny syn w rodzinie się żeni i także zamieszkuje z rodzicami i rodziną brata. Wraz z rozrastaniem się rodziny ojciec jako jej głowa staje się spoiwem łączącym wszystkich członków. Jak zauważa K. Ishwaran w swoich badaniach prowadzonych w latach 80. XX wieku, najczęściej rozpad rodziny następuje w chwili śmierci ojca, a rodzina zaczyna się dzielić na mniejsze grupy (*Changing family structure...*).

Funkcjonowanie rodziny połączonej w trakcie trwania pandemii COVID-19

Wraz z pojawieniem się COVID-19 w marcu 2020 roku w Indiach wprowadzono *lockdown*. Zamknięte zostały szkoły, centra handlowe, bazy, fabryki, biura. Przestały jeździć pociągi i wstrzymano ruch lotniczy. Pracowali tylko lekarze, policja, straż pożarna i właściciele małych sklepików spożywczych. Z badań Ashmeet Bhamrah wynika, że w trakcie zamknięcia całego kraju po 24 marca 2020 roku wzmocniły się tylko nierówności w społeczeństwie, takie jak dyskryminacja kobiet, dyskryminacja niedotykalnych i niepełnosprawnych, lecz przede wszystkim ubóstwo.

Indyjski system wartości charakteryzują kolektywizm, zgodność z normami, szacunek dla władzy, samokontrola emocjonalna, dążenie do uznania rodziny, pokora, hierarchiczny charakter relacji i unikanie wstydu. Indyjska połączona rodzina to wyjątkowa instytucja, która kultywuje wartości nieznanne w rodzinach nuklearnych. Wartości te pomagają w przetrwaniu izolacji w czasie kwarantanny. Jak wynika z badań przeprowadzonych przez Ruchi Pandey, Gyanesh Tiwari i Promod Rai, respondenci żyjący w rodzinach połączonych łatwiej radzą sobie z izolacją w czasie pandemii:

Mam szczęście, że mam rodzinę w tym krytycznym momencie życia, nie wyobrażam sobie życia bez nich; przynajmniej mam paru ludzi, z którymi mogę pogawędzić, pobawić się, podrażnić, to jedyna rzecz, która pomaga mi funkcjonować w tym krytycznym okresie. Obecność z rodzicami i rodzeństwem sprawia, że czuję się szczęśliwsza.

Mój ojciec pomógł mi przezwyciężyć niepokój, jest taki spokojny, uświadomił mi co ważne, skłonił mnie do skupienia się na pracy. Jego zaufanie odegrało wielką rolę, jestem mu wdzięczna i naprawdę wierzę w to, że połączona rodzina jest rodzajem błogosławieństwa w życiu i osobiście tego doświadczyłem podczas COVID-19, ponieważ zwykle trzymamy się z dala od rodziców. Bóg jeden wie, co by się stało, gdybym miał żyć samotnie i utknąć w czasie COVID-19 z dala od mojej rodziny, nie mogę sobie nawet wyobrazić. Strasznie jest nawet o tym myśleć (Pandey, Triwari, Rai, 2021).

Badania nad rodzinami nuklearnymi i połączonymi prowadzonymi w czasie kwantanny w Pendżabie przez grupę indyjskich badaczy wykazały, że objawy pogorszenia zdrowia psychicznego dzieci, takie jak lęk, depresja, złość i irytacja, są związane z powierzchnią domu, statusem społeczno-ekonomicznym rodziny połączonej i kwalifikacjami matki. Te parametry były również silnie skorelowane z innymi czynnikami, takimi jak zwiększone wykorzystanie sprzętu elektronicznego, telewizora, telefonu komórkowego, komputera i laptopa. Odnotowano, że kłótnie wśród dzieci nasilały się przy słabych kwalifikacjach matki. Wzrost liczby dzieci w rodzinie mógłby jednak prowadzić wśród nich do zaostrzonych kłótni. Zaobserwowano również, że kwalifikacje matki odgrywają kluczową rolę w utrzymaniu zdrowia dzieci i motywowaniu ich do wychodzenia z domu (Sama i in., 2021).

Rodziny połączone zdaniem naukowców indyjskich posiadają więcej zasobów, by pozytywnie zaangażować dzieci do nauki, ćwiczeń i rozrywki w porównaniu z rodziną nuklearną. Kładą większy nacisk na rozwiązywanie konfliktów pomiędzy dziećmi, wzbudzanie w nich pozytywnych emocji, zaangażowanie i wsparcie emocjonalne. Rodziny również różniły się w zakresie nawyków żywieniowych i ćwiczeń fizycznych dzieci. Członkowie połączonych rodzin spędzali więcej czasu na zabawach z dziećmi, mieli większą kontrolę nad nawykami snu, oglądania telewizji i innymi zajęciami dzieci w porównaniu do rodzin nuklearnych (Tiwari i in., 2021). Badacze tego zjawiska odnotowali znaczące różnice w sposobie, w jaki oba typy rodziny radziły sobie z postrzeganiem zagrożenia życia, dobrobytu i ogólnej egzystencji spowodowanego pandemią. Wydaje się, że połączone rodziny poświęcają swoim członkom więcej czasu i zapewniają więcej mechanizmów ochronnych potrzebnych do łagodzenia negatywnych skutków pandemii w porównaniu do rodzin nuklearnych (Tiwari i in., 2021).

W badanych rodzinach wspólne zamieszkiwanie kilku pokoleń prowadziło do transmisji koronawirusa z najmłodszych mieszkańców domu na najstarszych. W rodzinie B Ashish – lat 25, pół roku po ślubie – zaraził wszystkich jej członków: rodziców i dziadków, którzy trafili do szpitala pod respirator. Niestety najpierw zmarł zarażony mężczyzna. Nikt z rodziny nie był obecny na jego pogrzebie, co stanowiło

dla nich dodatkową traumę. Po kilku tygodniach spędzonych w szpitalu zmarł dziadek, będący głową rodziny. Tragedia rodzinna dotknęła wszystkich jej członków, począwszy od młodej wdowy, która ma nikłe szanse w kulturze indyjskiej na znalezienie kolejnego męża, skończywszy na ojcu, który stracił gwarancję spokojnej starości, a ciągłość rodu została przerwana.

W rodzinie P, w której również doszło do tragedii, syn przyjechał z Wielkiej Brytanii zaopiekować się chorymi na COVID-19 rodzicami. Niestety sam się zaraził i zmarł, czyniąc sierotą córkę mieszkającą w Londynie. Z powodu choroby jego rodzice nie mogli uczestniczyć w pogrzebie, a żona nie mogła przylecieć z córką.

Dla Hindusów ceremonia pogrzebowa jest niezwykle ważna. Najważniejszą osobą jest najstarszy syn zmarłego lub krewny płci męskiej. To jego obowiązkiem jest podpalenie stosu pogrzebowego podczas kremacji, a potem jego trzykrotne okrzeseenie i polewanie świętą wodą. Po kremacji zbiera się prochy zmarłego i wrzuca do Gangesu. W badanych rodzinach właśnie niemożność godnego pożegnania zmarłego stanowiła największą traumę. Zwłoki zostały spalone przez nieznaną osobę w nieznanym miejscu. Rodziny nie dostały prochów, by wrzucić je do świętej rzeki. Wszystko podyktowane było walką z pandemią.

Kolejnym problemem było odcięcie osób starszych od pozostałych członków rodziny. W rodzinie P, by chronić dziadków, córki kupiły kamery i tylko przez komunikatory kontaktowały się z rodzicami. Jedzenie i potrzebne rzeczy zostawiały przez kilka miesięcy pod drzwiami ich pokoju. Takie przymusowe odosobnienie w domu pełnym ludzi było dla nich traumatyzującym wydarzeniem. Pozytywne relacje z członkami rodziny mogą pomóc w przezwyciężeniu strachu w czasie pandemii, zabić nudę. Wywiady z osobami pozostającymi w izolacji przez dłuższy czas wykazały, że tylko rozmowy *online* były w stanie pomóc im zachować równowagę emocjonalną.

Nowy porządek społeczny, który nastąpił wraz z pojawieniem się pandemii koronawirusa, może stać się początkiem końca jednej z najtrwalszych praktyk kulturowych Indii – życia w rodzinach połączonych. Problem polega na tym, że do zmiany w tradycyjnym modelu rodziny dochodzi w czasie, gdy osoby starsze są szczególnie podatne na wirusa i potrzebują opieki. Młodszy Hindusi, którzy stopniowo powracają do pracy, nie chcą narażać swoich starszych krewnych na infekcję. Jedyną metodą, będącą kluczową w spłaszczeniu krzywej COVIDa-19, czyli dystans społeczny, jest niemożliwa do osiągnięcia w dużych rodzinach. Jednocześnie Indie nie są w stanie przetestować każdej osoby z objawami, w związku z czym jedynym sposobem ochrony siebie i swojej rodziny jest odizolowanie się. Będzie to możliwe, jeśli mieszkają oni na różnych piętrach tego samego domu lub będą mieli wystarczająco dużą przestrzeń. Niestety nie każda osoba mieszka w swoim pokoju, przez co w obawie o zdrowie starszych krewnych, wielu musiało jak najszybciej wyprowadzić się z domu. Co interesujące, dla wielu młodych Hindusów, otoczonych krewnymi i służbą, była to szkoła

życia. Bez sprzątaczk i kucharki musieli nauczyć się wykonywania prac domowych. Również rodziny, które obawiały się o swoje zdrowie, musiały zwolnić z pracy całe zastępy służących, szoferów, kucharzy (Sood, 2020).

Podsumowanie

Od kilkunastu miesięcy Hindusi żyją w nowej rzeczywistości spowodowanej pandemią COVID-19. Do 15 lipca 2021 roku zachorowało w Indiach ponad 30 milionów osób, z czego ponad 400 tysięcy zmarło. Zamknięcie w domach dzieci i dorosłych wywarło ogromny wpływ na całe społeczeństwo. Zarówno rodziny nuklearne, jak i połączone musiały uruchomić wiele mechanizmów obronnych pozwalających na zachowanie homeostazy i przystosowanie się do nowych warunków życia. Najważniejszym zadaniem na przyszłość jest zapewnienie wszystkim członkom rodziny pomocy w powrocie do normalnego funkcjonowania. Dla wielu osób, które straciły bliskich, będzie to z pewnością niemożliwe. Podsumowując, należy zauważyć, że skutki pandemii dla rodzin połączonych mogą być długotrwałe, należy więc baczniej przyglądać się temu zjawisku, zwłaszcza, że wirus nadal mutuje i naukowcy przewidują kolejne fale pandemii na świecie. Można mieć tylko nadzieję, że to właśnie rodziny połączone będą stanowiły lekarstwo na samotność, frustrację, lęk w tych trudnych czasach dla wszystkich Hindusów.

Bibliografia

- Augustine, J.S. (1982). *The Indian family in transition*. New Delhi: Vikas Publishing House.
- de Barbaro, M. (1999). *Struktura rodziny*. W: M. de Barbaro (red.), *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny* (ss. 45-55). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Basham, A.L. (2000). *Indie: Od początku dziejów do podboju muzułmańskiego*. Warszawa: PIW.
- Browarczyk, M. (2005). *Wybrane aspekty sytuacji kobiet w Indiach współczesnych*. W: E. Pakszys (red.), *Międzykulturowe i interdyscyplinarne badania feministyczne: Daleki – Bliski Wschód: Współczesność i prehistoria* (ss. 65-98). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Chadda, R.K., Deb, K.S. (2013). Indian family systems, collectivistic society and psychotherapy. *Indian Journal of Psychiatry*, 55, 299-309. DOI: 10.4103/0019-5545.105555.
- Chekki, D. (1996). Family values and family change. *Journal of Comparative Family Studies*, 27 (2), 409-413.
- Changing family structure*. Pobrano 10.07.2021 z: <http://www.dspmuranchi.ac.in/pdf/Blog/Unit-7.pdf>.
- Family types: 3 main types of family*. Pobrano 10.07.2021 z: <https://www.sociologydiscussion.com/social-groups/family-types-3-main-types-of-family-sociology/2848>.
- Ishwaran, K. (1974). Interdependence of the elementary and extended family. W: G. Kurian (red.), *The family in India: A regional view* (ss. 163-178). Paris: Mouton, The Hague.
- Joint family culture in India: Meaning, characteristics, merits, demerits*. Pobrano 10.07.2021 z: <https://www.sociologydiscussion.com/family/joint-family-culture-in-india-meaning-characteristics-merits-demerits/2256>.

- Kawula, S., Brągiel, J., Janke, A. (2004). *Pedagogika rodziny, obszary i panorama problematyki*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kolenda, P. (1987). *Regional differences in family Structure in India*. Jaipur: Rawat Publications.
- Łodziński, S. (1993). *W dążeniu do równości: Edukacja i struktura społeczna w Indiach w okresie 1947-1990*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Neki, J.S. (1992). Confidentiality, secrecy, and privacy in psychotherapy: Sociodynamic considerations. *Indian Journal of Psychiatry*, 34, 171-173.
- Pandey, R., Tiwari, G., Rai, P. (2021). *The Independent and interdependent self-affirmations in action: Understanding their dynamics in India during COVID-19*. DOI: 10.22541/au.158958018.83880224.
- Plopa, M. (2005). *Psychologia rodziny: Teoria i badania*. Elbląg: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Przybylska, E. (2014). *Analfabetyzm funkcjonalny dorosłych jako problem społeczny, egzystencjalny i pedagogiczny*. Toruń: Wydaw. Naukowe UMK.
- Rothermund, D. (2010). *India: Nowa azjatycka potęga*. Warszawa: Wydaw. Akademickie Dialog.
- Sama, B.K., Kaur, P., Thind, P.S., Verma, M.K., Kaur, M., Singh, D.D. (2021). Implications of COVID-19-induced nationwide lockdown on children's behaviour in Punjab. *Child: Care, Health and Development*, 47, 128-135. DOI: 10.1111/cch.12816.
- Sebastian, A., Navaneethan, K. (2005). *Gender, education and work, determinants of women's employment in Kerala*. Trivandrum: Centre for Development Studies.
- Siekłucka, A. (2008). *Równouprawienie kobiet w sikhizmie*. W: D. Chmielowska, B. Grabowska, E. Machut-Mendecka (red.), *Być kobietą w Oriencie* (ss. 77-92). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Sonawat, R. (2001). Understanding families in India: A reflection of societal changes. *Psicologia: Teoria e Pesquisa*, 17 (2), 177-186. DOI: 10.1590/S0102-37722001000200010.
- Sood, S. (2020). COVID-19 could spell the end of the joint family in India: That's the harsh reality. *The Print*. Pobrane z: <https://theprint.in/opinion/pov/COVID-19-could-spell-the-end-of-the-joint-family-in-india-thats-the-harsh-reality/423290>.
- Tiwari, G.K., Tiwari, R.P., Pandey, R., Ray, B., Dwivedi, A., Sharma, D.N., Singh, P., i. in. (2021). *The life outcomes of children during COVID-19. Exploring the protective roles of the joint and nuclear families in India*. DOI: 10.22541/au.159769493.33057412.
- Unicef/Unesco (2014). *All in school. Global Initiative on out- of- school children. A situational study of India*. New Delhi: Unicef/ Unesco Institute for Statistics.

